

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Bîbî, *el-Evâmîrü'l-Âlâ'iyye* (tıpkıbasım), s. 10-11, 442-443, 472, 485, 666, 742-744; a.e. (nşr. Necatî Lugal – Adnan Sadık Erzî), neşredenlerin girişi, s. 7-12; a.e. (trc. Mürsel Öztürk), Ankara 1996, çevirenin girişi, I, 1-11; a.mlf., *Tevârih-i Âl-i Selcûk Muhtaşar-ı Selcûknâme: Histoire des Seldjoudes d'Asiemineure d'après l'abrégé du Seldjouknameh d'Ibn-Bibi texte persan publié d'après le ms. de Paris* (nşr. M. Th. Houtsma), Leiden 1902, neşredenin girişi, s. V-XVI, 2, 196-197, 221; Storey, *Persian Literature*, II/2, s. 408-410; Mükrimin Halil Yınacı, *Türkiye Tarihi, Selçuklular Devri I, Anadolu'nun Fethi*, İstanbul 1944, s. 9-11; Abbas el-Azzâvî, *et-Ta'rif bi'l-mü'errihîn fi 'ahdi'l-Moğül ve't-Türkmân*, Bağdat 1376/1957, s. 86-88; K. Erdman, *Ibn Bibi Als Kunsthistorische Quelle*, İstanbul 1962; M. Cevâd Meşkür, *Ahbâr-ı Selâcika-i Rûm*, Tahran 1350 hş., s. 7-30; Nejat Kaymaz, *Pervâne Muînü'd-din Süleyman*, Ankara 1970, s. 12-19; Cl. Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler* (trc. Yıldız Moran), İstanbul 1979, s. 73-74; A. Zeki Velidî Toğan, *Tarihte Usul*, İstanbul 1981, s. 190; Tuncer Baykara, *Türkiye Selçukluları Devrinde Konya*, Ankara 1985, s. 6; Safâ, *Edebiyyât*, III/1, s. 494-503; III/2, s. 1213-1217; Gordlevski, *Anadolu Selçuklu Devleti* (trc. Azer Yaran), Ankara 1988, s. 11-15; Ahmet Yaşar Ocak, *Babailer İsyanı, Alevîliğin Tarihsel Alt Yapısı, Yahut Anadolu'da İslâm-Türk Heterodoksizminin Teşekkülü*, İstanbul 1996, s. 4-5; M. Said Polat, *Moğol İstilasına Kadar Türkiye Selçuklularında İctimat ve İktisadi Hayat* (doktora tezi, 1997), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü; Fuad Köprülü, "Anadolu Selçukluları Tarihinin Yerli Kaynakları", *TTK Belleten*, VII/27 (1943), s. 388-389; Osman Turan, "Selçuk Devri Vakfiyeleri III. Celaleddin Karataş Vakıfları ve Vakfiyeleri", a.e., XII/45 (1948), s. 87; A. Yakubovskî, "İbn Bîbî'nin XIII. Asır Başında Anadolu Türklerinin Sudak, Polovets (Kıpçak) ve Ruslar'a Karşı Yaptıkları Seferin Hikâyesi" (trc. İsmail Kaynak), *DTCFD*, XII/1-2 (1954), s. 207-226; Herbert W. Duda, "İbn Bîbî'nin Selçuklu Tarihi", *ŞM*, II (1957), s. 1-10; a.mlf., "İbn Bîbî", *EP* (İng.), III, 737-738; Adnan Sadık Erzî, "İbn Bîbî", *İA*, V/2, s. 712-718; Ali Ekber Diyanet, "İbn Bîbî", *DMBİ*, III, 163-164; Tahsin Yazıcı, "Ebn Bîbî", *Eİr*, VIII, 8-9.

ABDÜLKERİM ÖZAYDIN

İBN BİRİ

(bk. PİRİZÂDE, İbrâhim).

İBN BUTLÂN

(ابن بطلان)

Ebü'l-Hasen el-Muhtâr
(el-Yuvânîs [Johannes]) b. el-Hasen
b. Abdûn b. Sa'dûn b. Butlân
(ö. 458/1066)

İlmî tartışmaları ile ünlü
Bağdatlı hristiyan hekim.

Bağdat Nestûrîleri'nden olup Batı dünyasında Elluchasem Elimithar adıyla tanınır. Şehrin Kerh bölgesinde yaşayan hristiyan üstatlardan ilâhiyat, felsefe ve

tıp okudu; özellikle dönemin ünlü hristiyan hekimlerinden Ebü'l-Ferec İbnü't-Tayyib'in en gözde öğrencisi oldu. Tıp öğrendiği hocaları arasında Ebü'l-Hasan Sâbit b. İbrâhim b. Zehrûn el-Harrânî'nin de adı geçmektedir. 440 Ramazanında (Şubat 1049) Bağdat'tan ayrılarak Rahbe, Rusâfe, Halep, Antakya, Lazkiye, Yafa yoluyla Kahire'ye gitti. Ancak Halep'ten geçerken şehrin Mirsâdî hânedanına bağlı yöneticisi Muizzüddeve Simâl b. Sâlih'ten gördüğü yakınlık dolayısıyla bir süre orada kaldı. Muizzüddeve'ye yaptırmayı düşündüğü hastahanenin inşa edilmesi gerektiği yer hususunda tavsiyelerde bulundu; Muizzüddeve de ona yöre hristiyanlarının ibadet kurallarını düzenleme yetkisi verdi. Ancak İbn Butlân'ın birtakım ek kurallar koyması cemaatin hoşnutsuzluğuna sebep oldu. Bu arada Halepli hekimlerle de münasebet kurdu ve Ebü'l-Hayr b. Şerrâne adlı hristiyan bir hekimle ilmî tartışmalara girdi. Geniş felsefî birikimiyle geri çekilmek zorunda bıraktığı muhatabı onu itikad bozukluğuyla itham etti (İbnü'l-Kiftî, s. 207).

İbn Butlân Cemâziyelâhir 441'de (Kasım 1049) Kahire'ye ulaştığında yine kendini şiddetli bir tartışma ortamı içinde buldu. Basit bir ilmî ayrıntı üzerine burada yaşayan ünlü hekim İbn Rıdvân ile girdiği polemik, karşılıklı yazılan risâlelerle kısa sürede Bağdat-Mısır hekimleri arasında bir üstünlük kurma savaşına dönüştü. Neticede İbn Rıdvân'ın çağrısı üzerine Mısır'daki hekimler İbn Butlân'ı boykot ettiler ve onu gelişinden üç yıl sonra Kahire'den ayrılmak zorunda bıraktılar (geniş bilgi için bk. Selmân Katâye, XXIV/1 [1978], s. 99-115). İbn Ebû Usaybia, İbn Butlân'ın Mısır'a gidiş sebebinin kendisine ezelî rakip gördüğü İbn Rıdvân ile boy ölçüşmek olduğunu söyler ('*Uyûnü'l-enbâ*', s. 326).

Mısır'dan ayrılan İbn Butlân, o dönemde bir veba salgınının yaşanmasına rağmen 446 (1054) yazında İstanbul'a gitti; tartışmaya eğilimli karakterinin dürtüsüyle bu defa da Latin ve Rum kiliseleri arasındaki Evhariستيya (aşâ-i rabbânî, ekmek-şarap) âyininin farklı uygulamalarıyla ilgili mezhep tartışmalarına katıldı ve İstanbul patriği Michael Cerularius'un isteği üzerine bu konuda bir risâle kaleme aldı. İstanbul'da bir yıl ikamet ettikten sonra ülkesine doğru yola çıktı, fakat Dimaşk'ta kalarak Halep-Antakya arasında çeşitli seyahatler yaptı. Bir ara Meyyâfârikin bölgesinde bulundu ve Diyarbekir Emîri Ebû Nasr Nasrüddevle Ahmed el-Mervânî ile tanışarak kendisine *Da'vetü'l-e'tıbbâ'* adlı eserini ithaf etti (450/

1058). Daha sonra uzunca bir süre Halep'te hekimlik-eczacılık yaptı ve isabetli teşhis ve tedavileriyle bu yörede âdeta efsaneleşti. Üsâme b. Münkız onun bu yaygın şöhretini uzun uzun anlatır, ayrıca büyük dedesi ve Münkız hânedanının kurucusu Mukalled b. Nasr b. Münkız'ın hizmetinde bulunduğunu kaydeder (*el-İ'tibâr*, s. 237-239). 456 (1064) yılında Antakya'daki bir hastahanenin inşasına katkıda bulunduğu bilinen İbn Butlân ('*Uyûnü'l-enbâ*', s. 328), hayatının son zamanlarını bir Antakya manastırında uzlete çekilerek geçirdi ve 8 Şevval 458'de (2 Eylül 1066) öldü.

Eserleri. 1. *Takvîmü's-şihha*. Hijyen, diyetetik ve ev tıbbı hakkında olup Batı'da "synopsis", İslâm âleminde "mücedvel" denilen tablolar halinde düzenlenmiştir. Bu yazım tekniğini ilk kullanan kişinin İbn Butlân olduğu sanılmaktadır. Gazzâfî, *İh-yâ'* adlı eserinin girişinde *Takvîmü's-şihha*'ya İbn Butlân'ın adını anmadan atıfta bulunarak bu tekniğin pedagojik değerinden bahsetmektedir (I, 4). Eserin *Tacuini sanitatis Elluchasem Elimithar medici de Baldath* adıyla Latince (Argentorati 1531, 1533) ve *Schachtafel der Gesundheit* adıyla Michel Herr tarafından yapılan Almanca (Strassburg 1533) tercüme yapılmıştır. Hosam Elkhadem kitabın tenkitli neşrini, Fransızca çevirisiyle birlikte *Le Taqwim al-Şihha (Tacuini Sanitatis) d'Ibn Butlân* adıyla neşretmiştir (Louvain 1990). Eserin adı bilinmeyen bir kişi tarafından yapılan Farsça tercümesi de Gulâm Hüseyin Yûsuff tarafından yapılmıştır (Tahran 1366 hş./1987). 2. *Da'vetü'l-e'tıbbâ'*. Müellif, Meyyâfârikin'in Mervânî yöneticisi Nasrüddevle'ye ithaf ettiği bu eserinde dönemin tıp anlayışındaki hataları ve uygulamalardaki aksaklıkları tenkit etmekte ve ele aldığı meselelere hekimlik ahlâkı açısından bakmaktadır. Onun bu eleştirileri daha sonra İbn Eserdî adlı bir müellifin yazdığı *Şerhu müşkili Da'veti'l-e'tıbbâ'* da yeniden ele alınmıştır (Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 885). Martin Levey bu tartışmalarla ilgili bir makale yazmıştır ("Some Eleventh-Century Medical Questions Posed by Ibn Butlân and Later Answered by Ibn Ithridî", *Bulletin of the History of Medicine*, XXXIX [Baltimore 1965], s. 495-507). İlk defa Beşâre Zelzel'in yayınladığı eserin (İskenderiye 1901) yeni neşri, *Da'vetü'l-e'tıbbâ'* önce *Das Ärztebankett* adıyla Almanca'ya tercüme eden (Stuttgart 1984) Felix Klein-Franke tarafından İngilizce bir girişle birlikte *The Physician's Dinner Party* adıyla yapılmış

(Wiesbaden 1985), Fransızca çevirisi ise Mahmûd Sıdkı Bey tarafından *Un banquet de medecins* başlığı altında yayımlanmıştır (Kahire 1928). 3. *Risâle fi şira'ra-kîk ve taklîbi'l-ûbîd* (Kahire 1373). Köle satın alımında ve sağlığının korunmasında dikkat edilecek hususlara dairdir. Beş bölümden meydana gelen eserin son bölümü müzikle ilgili konulara ayrılmış ve kadınların bu hususta erkeklerden daha kabiliyetli olduğu fikri işlenmiştir. 4. *el-Makâlâtü'l-muhtâre fi tedbiri'l-emrâzi'l-âriqa 'ale'l-ekşer bi'l-ağziyeti'l-me'lûfe ve'l-edviyeti'l-mevcûde yente-fi'u bihâ ruhbânü'l-edyire ve men be'u-de mine'l-medîne*. Şehirlerden uzakta yaşayanların ve özellikle manastırlara kapanmış rahiplerin hasta olmaları durumunda başvurabilecekleri tedavi yöntemlerini ele almaktadır (DMBİ, III, 120); İbn Ebû Usaybia tarafından *Künnâşü'l-ed-yire ve'r-ruhbân* adıyla zikredilen kitapla (*Uyûnü'l-enbâ*, s. 328) aynı eser olmalıdır (Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 885). 5. *Ma-kâle fi'l-i'tiraz 'alâ men kâle inne'l-ferh eharu mine'l-ferrûc*. Müellifin Mısır'a yeni gittiğinde İbn Rıdvân ile giriştiği tartışmaların ilk merhalesinde yazılmıştır. İbn Butlân, aldığı cevaptan sonra aynı yıl *Ma-kâle ilâ 'Alî b. Rıdvân* adıyla ikinci bir risâle daha kaleme almış ve bu iki makale, cevaplarıyla birlikte Joseph Schacht ve Max Meyerhof tarafından İngilizce'ye tercüme edilerek yayımlanmıştır (*The Medico-Philosophical Controversy Between Ibn Butlân of Baghdad and Ibn Rıdvân of Cairo*, Kahire 1937). İbn Butlân'ın Kahire'yi terkettikten sonra yazdığı *Va-k'atü'l-e'tıbbâ* adındaki son cevabı ise günümüze ulaşmamıştır (*EP* [İng.], III, 741). 6. *Ma-kâle fi'l-kurbânî'l-mu-kaddes*. Evharistiya âyini ve mayasız ekmeğin İstanbul patriğinin isteği üzerine 446 (1054) yılında yazdığı bir eser olup G. Graf tarafından *Oriens Christianus* dergisinde tanıtılmıştır (XXXV [1938], s. 46-70, 175-191). 7. İbn Butlân, Büveyhiler devlet adamlarından Hilâl b. Muhassin es-Sâbî'nin isteği üzerine Bağdat-Kahire seyahatinin izlenimlerini yazmış, bu zatın oğlu olan Muhammed de bu eseri *Kitâbü'r-Rebî'* adlı çalışmasına almıştır. İbnü'l-Kiftî'nin anılan kitaptan bu seyahat-nâme hakkında fikir verecek kadar uzun alıntılarda bulunduğu görülür (*İhbârü'l-ulemâ*, s. 193-195). Halep, Antakya, Lazkiye ve diğer şehirler hakkında değerli izlenimler ihtiva eden bu alıntılar Guy le Strange tarafından İngilizce'ye (*Palestine*

under the Muslims, London 1890, s. 370-375), İngilizce'den de R. Röhrich tarafından Almanca'ya (*Geschichte des ersten Krcuzzuges*, Innsbruck 1901, s. 242-246) tercüme edilmiştir (*EP* [İng.], III/2, s. 741).

İbn Ebû Usaybia, İbn Butlân'ın başka eserlerini de zikretmektedir (*Uyûnü'l-enbâ*, s. 328). İbn Butlân'a nisbet edilen *Umdetü't-tabîb fi ma'rifeti'n-nebât li-küllî lebib* adlı eserin ise ona ait olmadığı anlaşılmıştır (*EP* [İng.], III/2, s. 741; krş. Hüseyin Saîd Küûr, III [1985], s. 301; *DİA*, VIII, 56).

BİBLİYOGRAFYA :

Gazzâlî, *İhyâ*' (Beirut), I, 4; Üsâme b. Münkız, *el-İ'tibâr* (nşr. Philip K. Hitti), Princeton 1930, s. 237-240; İbnü'l-Kiftî, *İhbârü'l-ulemâ*, s. 192-208; İbn Ebû Usaybia, *Uyûnü'l-enbâ*, s. 325-328; İbn Fazlullah el-Ömerî, *Mesâlik*, IX, 234-235; Brockelmann, *GAL*, I, 636; *Suppl.*, I, 885; I. Krachkovsky, *Târîhu'l-edebî'l-coğrafıyyi'l-Arabî* (trc. Selâhaddin Osman Hâşim), Moskova 1957, I, 261-262; *Nâme-i Dânişverân-ı Nâsırî*, Kum 1959, II, 279-300; Ullmann, *Die Medizin*, s. 224-225; Sarton, *Introduction*, I, 730-731; Kemâl es-Sâmerrâî, *Muhtâşaru târihi't-tıbbi'l-Arabî*, Beyrut 1404/1984, I, 569-577; Selmân Katâye, "el-İlîlâf beyne tabîbeyni 'Arabıyyeyn el-Muhtâr b. Buţlân ve 'Alî b. Rıdvân", *MMMA* (Kahire), XXIV/1 (1978), s. 99-115; Hüseyin Saîd Küûr, "Şaşıyyetün müte'addidetü'l-vücûh: e't-Tabîb İbn Buţlân", *Havliyyât: fer'ü'l-edebî'l-Arabıyye*, III, Beyrut 1985, s. 299-307; H. D. Isaacs, "The Physicians Dinner Party By Ibn Buţlân", *JRAS* (1987), s. 117-118; J. Schacht, "İbn Buţlân", *EP* [İng.], III, 740-742; Muhammed Âsaf Fikret, "İbn Buţlân", *DMBİ*, III, 119-120; Roger Arnaldez, "İbn Buţlân", *Encyclopaedia of the History of Science, Technology and Medicine in Non-Western Cultures*, Dordrecht 1997, s. 417-418; S. Maqbul Ahmad, "Coğrafya", *DİA*, VIII, 56.

ESİN KÂHYA

İBN BÜCEYR

(bk. BÜCEYRİ).

İBN BÜLBÜL

(bk. İSMÂİL b. BÜLBÜL).

İBN BÜRD el-ASGAR

(ابن برد الأصغر)

Ebû Hafs Ahmed b. Muhammed
b. Ahmed b. Bürd el-Asgar
(ö. 445/1054)

Endülüslü şair, kâtip ve vezir.

395 (1005) yılı civarında Kurtuba'da (Cordoba) doğdu. Hayatının ilk dönemlerini, Dîvân-ı İnşâ reisi ve vezir olan dedesi İbn Bürd el-Ekber'in yanında geçirdi.

Edebiyat, sanat ve yazı üslûbu konularında ilk dersleri ondan aldı. Siyasî huzursuzluklar yüzünden Kurtuba sarayındaki görevini bırakmak zorunda kalan dedesiyle birlikte Sarakusta'ya (Saragossa) göç etti (416/1025). İki yıl sonra dedesi ölünce Sarakusta'dan ayrılıp Dâniye'ye (Denia) gitti. Burada Dâniye ve Doğu Cezayir Emîri Mücâhid el-Âmirî'nin emrine girdi. 426'da (1035) ailesiyle birlikte Kurtuba'ya dönen İbn Bürd, Vezir İbn Şüheyd el-Eşcaî'nin hizmetine girdi. Vezir Ebû'l-Velîd İbn Zeydün'la da bu sırada tanıştı. İbn Zeydün, zamanından şikâyet ettiği meşhur kaside-sini o sıralarda tutuklu bulunduğu Kurtuba zindanından İbn Bürd'e göndermiş olmalıdır. İbn Bürd, Kurtuba'dan ayrıldıktan sonra gittiği Meriye'de (Almeria) Mu'tasım b. Sumâdîh et-Tüçibî'nin veziri oldu. Bu görevini vefatına kadar sürdürdü.

Dedesiyle aynı ismi taşıdığından kendisine İbn Bürd el-Asgar denmesine rağmen bazı edebiyat tarihçileri bu hususta yanılığa düşmüşlerdir. Meselâ Fransız Henri Pérès dedesinin yazdığı hilâfet ahid-nâmesini ona nisbet etmiştir (bk. bibl.). A. R. Nykl, *Hispano-Arabic Poetry* (Baltimore 1946) adlı eserinde ikisini aynı kişi kabul ederek bir başlık altında ele almıştır. İbn Abbâd tarafından düzenlenen, dedesinin adının karıştığı bir komplo-nun onun biyografisinde zikredilmesi de (*EP* [İng.], III, 740) ikisinin birbirine karıştırılmasından kaynaklanan bir yanlışlıktır.

Eserleri. Edebî alanda döneminin tanınmış bir otoritesi ve şairi olarak kabul edilen İbn Bürd el-Asgar'ın eserlerinin çoğu günümüze kadar gelmemiştir. Ona ait bazı şiir parçaları İbn Bessâm'ın *ez-Zâhîre*'si başta olmak üzere bazı edebiyat ve biyografi kitaplarında yer almaktadır. Hakkında bilgi bulunan eserleri ise şunlardır: 1. *es-Seyf ve'l-kalem ve'l-müfâhare beynehümâ* (*Risâletü's-seyf ve'l-kalem*). Mücâhid el-Âmirî'ye takdim edilen bu risâlede kılıçla kalem arasında geçen bir münazara anlatılmıştır. Emîre bir methiye ile biten risâlenin bu konuda yazılan ilk eser olduğu kaydedilmektedir (Abdülvehhâb b. Mansûr, III, 93-94). Fernando de la Granja, İbn Bürd'ün bu risâlesiyle güle dair bir risâlesini kısmen tercümelerini de vererek tanıtmış, İbn Bürd'ün hayatı ve *Risâletü's-seyf ve'l-kalem*'in Arap edebiyatı ve diğer edebiyatlara etkisi üzerinde de durmuştur (bk. bibl.). 2. *Sırrü'l-edeb ve sebkü'z-zehab*.